

Bescherming van IJslands mos (*Cetraria islandica*) in Overijssel

H. Rudi Zielman

Vorig jaar (2019) lag er vanuit de provincie Overijssel een vraag hoe het ervoor staat met de aandachtsoorten die deze provincie heeft aangewezen. Aandachtsoorten zijn planten of dieren die bijvoorbeeld in een provincie hun verspreidingswaartepunt hebben en het moeilijk hebben zich te handhaven. Op de lijst van de provincie Overijssel staan drie mossen en één korstmos: gekroesd gaffeltandmos (*Dicranum spurium*), goudklauwtjesmos (*Hypnum imponens*), wolfsklauwmos (*Pseudocalliergon lycopodioides*) en het lichene IJslands mos (*Cetraria islandica*). De BLWG werd benaderd om de huidige status van deze soorten in kaart te brengen. Hiervoor ben ik alle bekende groeiplaatsen langsgegaan, voor IJslands mos samen met Laurens Sparrius. De populatie op de Lemelerberg hebben echter we niet bezocht, deze wordt al jaren gemonitord en goed beheerd. Het resultaat is in een rapport aan de provincie voorgelegd. Korte samenvatting: het gaat slecht met de genoemde soorten en de hoofdoorzaak zit in de stikstofdepositie (Zielman & Sparrius 2020).

Buiten de genoemde populatie op de Lemelerberg, beheerd door Landschap Overijssel, zijn er slechts twee andere locaties bekend met IJslands mos in Overijssel: het Witteveen bij Buurse, beheerd door Natuurmonumenten, en de klootschietbaan van Overdinkel. In noordelijker streken groeit IJslands mos vaak makkelijk in schrale dwergstruikvegetaties. Bij ons in Nederland en ook in aangrenzend geïndustrialiseerd West-Europa is dit fraaie korstmos hard op z'n retour.

Witteveen, Buurse (Natuurmonumenten)

In het Witteveen groeit op stuifzand van de Huurnerbulten nabij de Buurserbeek zegge en schrijve één thallus langs een druk betreden paadje, waar ook honden buiten het pad komen (mogen is wat anders). De groeiplaats was veel rijker toen onze kinderen nog klein waren. Zo'n 15 jaar geleden liepen we er op een zondag met de familie Aptroot en wist André ettelijke thalli aan te wijzen. Ik heb contact opgenomen met de boswachter ecologie van Natuurmonumenten,

Annemieke Ouwehand, en we zijn samen gaan kijken hoe de heide er bij stond. Ter plekke van de vindplaats is de vegetatie te karakteriseren als 'korstmosrijke heide'. Die beslaat er slechts een klein oppervlak. Ook verderop in de heide zijn er een paar stukjes met wat meer verschillende *Cladonia*-soorten. Of het mogelijk is een veel grotere oppervlakte 'korstmosrijke heide' te realiseren, is een lastig te beantwoorden vraag. Na overleg heeft Annemieke Ouwehand voor het broedseizoen van 2020 in maart een paar wat grotere struiken laten weghalen en is om de plek een draadje gespannen, in de hoop dat wandelaars het laatste plukje niet verder vernielen en dat honden zullen omlopen. Ook is meteen besloten in de rest van de heide wat struikopslag van onder meer braam te verwijderen en is plaatselijk enige open grond gecreëerd.

In december 2020 ben ik teruggegaan om te zien hoe de plek zich houdt. Het lijkt erop dat het raster wat bekijks trekt, de grond is tot pal aan de draad redelijk plat getreden geraakt (Fig. 1).

Helaas heeft een zoektocht in december geen extra exemplaren van *Cetraria islandica* aan het licht gebracht. Het thallus waar het allemaal mee begonnen was staat er overigens best 'florissant' bij (Fig. 2). Grondbewonende korstmossoorten in de droge heide in de nabijheid zijn onder meer rode heikorst (*Beomyces rufus*), de rendiermossen gebogen rendiermos (*Cladonia arbuscula*) en open rendiermos (*C. portentosa*) en een achttal andere *Cladonia*'s.

Kolkersveld, Overdinkel (Landschap Overijssel)

De situatie op het Kolkersveld, de klootschietbaan van Overdinkel, is wat ingewikkeld. Het was particulier bezit en mocht niet aan de klootschietvereniging¹ verkocht worden. Landschap Overijssel is te hulp geschoten en beheert het heideveld, met twee banen. Het feitelijke beheer

1 Klootschieten is een teamsport in Twente, een met lood verzwaarde kogel van hulsthout wordt in zo weinig mogelijk worpen over een parcours gegoooid. Vooral een gemeenschapsspel waar buurtschappen een onderlinge competitie in spelen.

Figuur 1. Het raster trekt bekijks, er is een tredplek ontstaan om er even in te kijken (15 dec. 2020).

wordt echter uitgevoerd door natuurwerkgroep EnHOe (Enschede Hengelo Oldenzaal en omstreken) die veel kleine particuliere terreintjes in Zuidoost-Twente in onderhoud heeft. Ze doet dit in afstemming met de eigenaar en beheerders van de bekende natuurbeschermingsorganisaties, vooral Landschap Overijssel.

Een enkele keer vervang ik mijn vrouw die vaker meewerkt. Zo ben ik tussen Kerst en Oud & Nieuw 2019 vergezeld van onze zoon aan de werkdag op het Kolkersveld gaan mee doen toen er regulier onderhoud (opslag verwijderen) was gepland. Van te voren was wat overleg geweest en zo kwam het dat ik die dag ter plekke enkele tientallen enthousiaste vrijwilligers heb uitgelegd (Fig. 3) hoe kwetsbaar de situatie is voor dit korstmos en hoe er hopelijk wat voor te doen is.

Het bleek wel een tikje stressvolle aangelegenheid, omdat veel harde werkers vooral het open veldje waar de *Cetraria* groeit als sleep-pad voor de afvoer van uitgestoken berkjes wil-

den gebruiken. Ook een groepje trimmers (zo'n 15 man) wist dat het daar prettiger holde dan over de hoge struikhei – kennelijk kende men de weg. Op de groeiplaats waren met Laurens enkele tientallen thalli geteld en ook veel andere grondbewonende korstmossen hebben er een fijne plek. We hebben geprobeerd –omzichtig de kwetsbare groeiplekken sparend – de opslag wat terug te dringen, in de hoop dat er meer plek voor Ijslands mos en andere korstmossen komt. Ook op het Kolkersveld staan nogal wat verschillende bodembewonende korstmossen, veel direct langs de baan, maar ook wel her en der op andere wat kale, lege plekken. In totaal zijn er deze eeuw 21 verschillende soorten gerapporteerd, maar sommige zijn al lang niet meer gezien, ook niet tijdens de BLWG-excursie in 2013. Wat opvalt is dat plekken zonder hei en met korstmos de neiging hebben aan elkaar gelopen te worden, er ontstaan paadjes, zoals van die trimmers. Maar misschien staan de korstmossen er ook wel omdat de vegetatie laag gehouden wordt.

Figuur 2. IJslands mos op de Huurnerbulten (15 dec. 2020).

Een losgeraakt exemplaar IJslands mos – ook op de foto gezet (Fig. 4) – is een tikje beschut teruggeplaatst in een vers afgeplagd stukje hei en een jaar later goed aangeslagen (Fig. 5). Wel lijkt het

erop dat er van de groeiplek zoals Laurens en ik die in de zomer van 2019 tegenkwamen een stuk verloren is gegaan, de plantjes zijn er niet meer te zien, de vegetatie lijkt wel intact. Vooral kleine plantjes leggen het loodje lijkt het, grotere groeien door. Dit laatste lijkt in overeenstemming met de bevindingen van Zarabska-Bozejewicz c.s. (2015). Tijdens het maken van de foto's in december 2020 heb ik voorzichtig wat overhangende struikheiplanten verwijderd en her en der iets van de aanwezige dikke plakken bronsmos (*Pleurozium schreberi*).

Eigenlijk weten we niet goed hoe je standplaatsen van IJslands mos het best kunt behouden, en als er weinig thalli aanwezig zijn (bijvoorbeeld in het Witteveen) wil je ook niet het laatste stukje verliezen in experimenten. De soort kan tegen wat schaduw en kan redelijk snel groeien als de luchtvochtigheid of regenval hoog is (Jonsson

Figuur 3. Uitleg over IJslands mos aan de vrijwilligers van natuurwerkgroep EnHOe (28 dec. 2019).

Figuur 4. Een losgeraakte pluk werd gedemonstreerd (28 dec. 2019).

Cabrajic c.s. 2010), maar zal het, naast de bekende gevoeligheid voor stikstofdepositie, in onze droge zomers steeds zwaarder hebben.

De moraal van het verhaal is, denk ik, dat met gerichte maatregelen en laagdrempelige contacten soms wat goeds ter bescherming van kwetsbare situaties gerealiseerd kan worden. Met deze

Figuur 5. Dezelfde pluk staat er goed bij na terugzetten (14 dec. 2020).

maatregelen en werkzaamheden is ook een begin gemaakt met de aanbevelingen uit het eerder genoemde BLWG-rapport.

Dank

Zonder de initiële onderzoeksopdracht van de provincie Overijssel waren deze activiteiten nooit ontplooid, dus veel dank heren P. Bremer, B. van Dinther en R. Scholte Albers. Vergunningen van en contacten met Natuurmonumenten (Anemieke Ouwehand) en Landschap Overijssel (Alexander van der Elst) waren onontbeerlijk. Maar vooral de vele handen van natuurwerkgroep EnHOe met als 'voormannen' Anton Heuven, Jan Willem ten Cate en Erik Rolevink.

Literatuur

- Jonsson Cabrajic, A.V., J. Moen & K. Palmqvist (2010). Predicting growth of mat-forming lichens on a landscape scale - comparing models with different complexities. *Ecography* 33: 949 - 960.
- Zarabska-Bozejewicz, D., E. Studzinska-Sroka & W. Faltynowicz (2015). Transplantation of lichen thalli: a case study on *Cetraria islandica* for conservation and pharmaceutical purposes. *Fungal Ecology* 16: 34 - 43.
- Zielman, H.R. & L.B. Sparrius (2020) Actualisatie groeiplaatsen van bedreigde mossen en korstmossen in Overijssel. Goudklauwtjesmos, Gekroesd gaffeltandmos, Wolfsklauwmos en IJslands mos. BLWG-rapport 2020.01

Auteursgegevens

H.R. Zielman, rudi-zielman@wxs.nl

Abstract

Protection of Cetraria islandica in Overijssel (the Netherlands)

Cetraria islandica is known from three localities in the province of Overijssel. A survey initiated by the provincial government revealed that at two of them the population is at danger. The largest (Lemelerberg) population is managed by a nature conservation organization (Landschap Overijssel), the two smaller localities were not managed with a lichen conservation aim. In consultation with the landowner's ecologist, at one site a simple fence was placed to protect the single thallus at that site from trampling. At the other site a group volunteers, removing birch etc., was joined to help with sod cutting, in order to protect and possibly enlarge that specific spot.